

פתיחה

הגמרא במסכת שבת (כ"א ע"ב) כותבת, שבעקבות נס פח השמן, נקבעו שמונה ימים הנקראים חנוכה להלל ולהודאה. בעקבות דברי הגמרא דייק **המהר"ם מרוטנבורג** (מובא בתשב"ץ סי' קע), שאין מצווה לעשות סעודות בחנוכה, כי החג נקבע להלל ולהודאה - אבל לא לשמחה ולמשתה, וכך פסק **השולחן ערוך** (תרע"ב), ובלשונו של המהר"ם:

"בחנוכה במשתאות לאכול זהו סעודת הרשות, כדאמרינן במסכת שבת פרק במה מדליקין (כ"א ע"ב) עשאונו יום טוב להלל ולהודאה. ואומר מהר"ם ז"ל דווקא להלל ולהודאות, אבל לא למשתה ולשמחה."

הרמ"א (שם) חלק על השולחן ערוך, וסבר שיש מעט מצווה בריבוי סעודות, ובטעם הדבר הביאו שני נימוקים. א. הרמ"א הביא בשם המדרש, שמכיוון שבזמן הזה הושלמה מלאכת המשכן (על אף שלמעשה נחנך בניסן), יש להרבות בסעודה. ב. **הט"ז** (שם, ד) כתב, שמדברי הרמב"ם משמע שיש שמחה בעצם החג, ולכן יש עניין להרבות בו בסעודה. מכל מקום, במידה ומרבים בשירות לקב"ה במהלך הסעודה - לכולי עלמא מדובר בסעודת מצווה (ועיין ביאור הלכה ד"ה ונוהגין).

בעקבות חג החנוכה, נעסוק הפעם בדיני הדלקת נרות, ובשאלה מדוע יש להדליק חנוכה בבית כנסת אם מדליקים נרות בבית. כמו כן, נעסוק בשאלה האם מותר להדליק נר חנוכה בברכה במסיבה משפחתית. כמו כן ובדרך אגב, נעסוק בשאלה האם החשמונאים חטאו כאשר לקחו את השלטון.

1. הדלקת נרות בבית כנסת

הגמרא במסכת שבת (כ"א ע"ב) כותבת, שמצוות חנוכה היא 'נר איש וביתו', דהיינו כדי לצאת ידי חובת במצוות נר חנוכה, יש להדליק בבית. הגמרא (כ"ג ע"א) ממשיכה וכותבת, שבמידה ואדם נמצא באכסניה (והוא לא נשוי שבמקרה זה אשתו מוציאה אותו ידי חובה בהדלקתה), עליו לתת כסף לבעל האכסניה, כדי שיהיה שותף איתו בנר חנוכה.

לכאורה בעקבות כך, לא מובן המנהג להדליק בבית הכנסת נרות בברכה, שהרי כל אחד יוצא ידי חובה בביתו. ואכן כך פסק **בעל העיטור** (מובא בשיבולי הלקט קפה), שאין עניין להדליק בבית הכנסת, והברכה על הדלקה זו מהווה ברכה לבטלה. הוא טען שהעולם נהגו להדליק ולברך, כי פעם שמש בית הכנסת היה גר בבית הכנסת, אבל בזמן הזה - אין להדליק, ובלשונו:

"גם אנו נוהגין להדליק בבית הכנסת, ולא ידענו שורש וענף למנהג הזה. ומורי ר' יהודה אחי היה נמנע מלהדליקה כדי שלא לברך עליה, וכן דעתי נוטה, כי מאחר שכל אחד ואחד מדליק בביתו מה צורך להדליק בבית הכנסת?! ואילו היו אורחין ישינן בבית הכנסת היו הם צריכין להדליק, ואם אין שם אורחין מה צריך להדליק."

א. **המכתם** (פסחים ק"א) הסכים עם בעל העיטור שמעיקר הדין אין להדליק בבית כנסת, אך בכל זאת נקט שיש להדליק ואף לברך על ההדלקה. בטעם הדבר נימק, שכיוון שבעקבות האורחים נהגו הרבה שנים להדליק נרות בבית כנסת עם ברכה, גם בזמן הזה שאין אורחים - נקבע המנהג להדליק בברכה, ולכן אין לשנות מן המנהג (מה עוד שיש בכך פרסום הנס).

ב. גם **הריב"ש** (סי' קיא) בדומה למכתם כתב, שכיום מדליקים בבית הכנסת בגלל המנהג. אך בניגוד למכתם סבר, שהסיבה שהתחילו להדליק בבית כנסת היא, שבעבר רבים נהגו מעם ישראל להדליק נרות חנוכה בתוך הבית, ומשום כך מצוות פרסום הנס ברבים לא התקיימה כראוי - לכן תיקנו להדליק בבית כנסת כדי שיתפרסם הנס ברבים¹.

ברכה על מנהג

אמנם, שני התירוצים הנ"ל טובים רק לדעת האשכנזים שהלכו בעקבות **רבינו תם** ו**הרמ"א**, שמברכים גם על מנהג (ולכן מברכים על קריאת הלל בראש חודש וכדומה), אבל הרי על הדלקת נר חנוכה בבית כנסת גם ספרדים מברכים, ולכאורה לפי שיטתם שלא מברכים על מנהגים וכדעת הרמב"ם והשולחן ערוך, לא היו אמורים לברך על הדלקת הנר בבית כנסת:

א. **הרב עובדיה** (יביע אומר או"ח ז, נד) כתב לתרץ בעקבות **הגר"א**, שהמנהג להדליק נרות חנוכה בבית כנסת שונה משאר המנהגים בכך שיש בו פרסום הנס (שהוא דבר חריג בחשיבותו). ראייה לדבריו הביא הגר"א מדברי הירושלמי הפוסק, שמברכים על קריאת הלל בפסח בבית כנסת למרות שמדובר במנהג, כיוון שיש בו פרסום הנס.

ב. אפשרות נוספת לתרץ, כתב **הרב וואזנר** (שבט הלי"א, קפה). בניגוד לשיטות שראינו לעיל שסוברות, שמדליקים בזמנינו נרות בבית כנסת בגלל שממשיכים את המנהג, טען הרב וואזנר, שכיוון שהדלקת נר חנוכה מטרתה לפרסם את הנס, אם כן כאשר מדליקים בבית כנסת, מקיימים בעצם את תקנת חז"ל לפרסם את הנס, ולכן כולם יכולים לברך על ההדלקה, ובלשונו:

"ביאור העניין נראה, כי פרסומא ניסא הוא עניין שאין לו שיעור וגבול, כי כל מה שמוסיפין במצווה זו שעיקרה פרסומא ניסא בכלל תקנת חכמים הוא, על כן אם מוסיפים כאן להדליק בבית הכנסת ברוב עם שאין לך פרסומא ניסא גדול מזה, אין זה מנהג חדש, אלא שהוסיפו בפרסום הנס, על כן שפיר מברך על הדלקת נרות בבית הכנסת."

ג. טעם נוסף המובא בפוסקים, שלפיו גם הספרדים יכולים לברך על ההדלקה מובא ב**כלבו** (מד"ה ונהגו). מדבריו משמע, שחז"ל תיקנו להדליק נרות בבית כנסת (שהוא מקדש מעט) זכר לבית המקדש בו הייתה המנורה. השלכה נוספת לטעם זה מופיעה ב**תורת הדשן** (סי' קד) בשם **הסמ"ק**, שנהוג לשים את החנוכה בדרום בית הכנסת, כמו המנורה שהייתה בדרום הקודש.

¹ הגמרא כותבת שבמקום סכנה יש להדליק נרות בבית. הפוסקים הביאו מספר נימוקים, מדוע בזמן הזה שאין סכנה מדליקים בבית. **ערוך השולחן** (תרע"א, נד) כתב, שכיוון שימי חנוכה הם ימי שלג ורוחות (הוא גר באירופה), לא הטריחו חכמים את המדליק לשים את נרותיו בתוך קופסה מזכוכית. יש שכתבו, שבעקבות הגלות שנהגו להדליק בפנים, בטלה התקנה להדליק נר חנוכה בחוץ (דבר יהושע סי' מ, ואין הדברים נראים). למעשה במקום האפשר יש להדליק נר חנוכה בחוץ, וכפי דינא דגמרא (וכן מופיע בחזון איש ועוד).

2. הדלקת נרות במסיבת חנוכה

לפי מה שראינו עד כה, יש לדון בשאלה האם מותר להדליק נר חנוכה במסיבות חנוכה. בוודאי שאין איסור להדליק בלא ברכה, והשאלה מתייחסת רק למקרה בו מברכים על ההדלקה:

א. גישה ראשונה בה הלכו רוב פוסקי הדור האחרון, וביניהם **המנחת יצחק** (ה, סה), **הגרש"ז אויערבך** (הליכות שלמה יז, ד), **הציץ אליעזר** (טו, ל) ו**הרב וואנזר** (שבט הלוי ד, סה) סוברים, שבניגוד להדלקת נרות בבית כנסת - אין לברך על ההדלקה במסיבות.

בטעם הדבר נימקו, שכפי שראינו בדברי המכתם והריב"ש, גם ההדלקה בבית הכנסת ייסודה לא ברור, ורק בגלל כח המנהג ממשיכים לברך, אם כן במסיבות חנוכה שאין מנהג לברך - אסור לברך. עוד הוסיף הרב וואנזר, שכפי שראינו לדעת הכלב מדליקים בבית הכנסת זכר למקדש, אבל במסיבה שאינה בבית כנסת - אסור לברך, ובלשונו של הציץ אליעזר:

"ברור הדבר שאין לברך, ופוק חזי (= ותראה) כמה דיו נשפך בקשר למנהג ההדלקה בבית הכנסת, ואיך שאפשר לברך על כך, וכמה מגדולי דורות הקפידו באמת שלא לברך על ההדלקה בית כנסת (על אף שלמעשה נוהגים לברך), על כן ברור ופשוט הדבר שאין בכוחנו להוסיף עוד ולהנהיג להדליק ולברך על הדלקת נר חנוכה במסיבות."

ב. **הרב עובדיה** (יביע אומר שם) חלק וכתב, שהמדליקים בברכה במסיבות חנוכה יש להם על מה לסמוך. בטעם הדבר נימקו, שכיון שבר חנוכה מטרתו לפרסם את הנס, ובהדלקה במסיבות יש פרסום הנס גדול - ניתן לברך על ההדלקה. עוד הוסיף, שטוב להתפלל לאחר ההדלקה ערבית, שאז המקום נחשב מעט כמו בית כנסת.

פוסק נוסף הסובר שאפשר לברך במסיבות, הוא **הרב מרדכי אליהו** (קול צופי"ן 338), אך בניגוד לרב עובדיה סבר שיש חובה להתפלל לפני כן, שאז המקום נעשה כבית כנסת עראי ואפשר להדליק בו.

3. לא יסור שבט מיהודה

בפרשת ויחי מברך יעקב את שנים עשר השבטים לפני מותו, ואת יהודה בירך, 'שלא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו'. הירושלמי במסכת סוטה (ח, ג) למד מפסוק זה, שאסור לאדם משאר השבטים להתמנות למלך. מגמרא זו קשה על החשמונאים², כיצד הם מלכו? והרי נאסר עליהם! נחלקו הראשונים האם החשמונאים באמת עברו איסור:

א. **הרמב"ן** בפירושו על התורה (בראשית מט, י) כתב, שבאמת מלכי החשמונאים חטאו בכך שהיו מלכים. כפי שמסופר בספר המכבים ועוד, למרות שהמרד הצליח, סופם של החשמונאים לא היה מוצלח, כולם נהרגו, והמלכות נלקחה מאיתם. הרמב"ן מבאר שכל זה קרה, בגלל שהם חטאו ולקחו לעצמם את המלוכה, ובלשונו:

"אבל ענינו שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו, כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו יהיה, ולא ימשול אחד מאחיו עליו... וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מ ישראל, ואף על פי כן נענשו עונש גדול."

אמנם, עדיין קשה על שיטת הרמב"ן משאל המלך, כיצד הוא הומלך על ידי הקב"ה? הרי הוא לא משבט יהודה!

הרמב"ן (שם) עמד על שאלה זו וכתב, שמכיוון שבני ישראל שאלו שלא כהוגן, שכפי שמתואר בספר שמואל בקשת המלך נעשתה בעקבות מאיסת בני ישראל בשלטון ה' באמצעות הנביא, לא רצה הקב"ה לתת להם מלך אמיתי משבט יהודה שימלוך עליהם לעולם, אלא רק מלך משבט בנימין, שמלכותו תסור בשלב מסוים ויפנה מקום למלך שיבוא מרצון ה'.

ב. **הר"ן** בדרוש השביעי, ביאר אחרת מהרמב"ן. הוא טען שהפסוק 'לא יסור שבט מיהודה', לא בא לומר שאסור שיהיה מלך משבט אחר, אלא מדובר בהבטחה שהבטיח יעקב ליהודה, שכל זמן שתהיה מלכות בעם ישראל, חייב להיות גם מלך משבט יהודה. במילים אחרות, הפסוק לא קובע שרק יהודה ישלטו, יכול להיות שיהיו גם מלכים משבטים אחרים, אבל בתנאי שיהיה גם מלך מיהודה במקביל.

בכל זאת יש קושי בדברי הר"ן, שהרי כאשר מלכי חשמונאי מלכו, רק הם מלכו, ולא היה עוד מלך משבט יהודה! הר"ן תירץ, שמלכי חשמונאי בכלל לא היו מלכים, הם היו פקידים של מלכי רומי, ולכן אין קושיה.

ג. **הרשב"א** בתשובה (ד, קצז), הלך לכיוון שונה מהרמב"ן והר"ן. הוא טען, שאין כלל בעיה שיהיה מלך משבט אחר, ואפילו שהמלך מהשבט אחר ימלוך לבד. אם כן, מה משמעות הפסוק 'לא יסור שבט מיהודה' לפי שיטתו? הוא טען שהפסוק בא להבטיח, שביום מן הימים ימלוך שבט יהודה, והוא יהיה מלך לנצח, שלא כמו שאר השבטים שמלכותם תעבור, אבל בינתיים כולם יכולים למלוך:

"אמרתי אמיתות פירוש הכתוב כך הוא. 'לא יסור שבט מיהודה', כי לבסוף יבא שילה שהוא מזרעו ותשוב אליו הממלכה. והטענה בזה לפי שכל השבטים היה להם מלך או שופט... אבל מפני שאינה נחלה להם (= מכיוון שהמלכות לא באמת שייכת להם), כשהיא סרה, היא סרה לעולם. אבל שררת יהודה ירושה היא לו, ולו עיקר הממלכה תהיה. ואם תסור ממנו, לא תסור לעולם כמו שסרה משאר השבטים. כי בסוף הזמנים יבא שילה שהוא המשיח מזרעו... כי תשוב ירושתו לו כי הממלכה שלו היא."

חנוכה שמח! קח לקרוא למשפחה, או תעביר בבקשה הלאה שעוד אנשים יקראו...⁴

² למה נקרא שמם חשמונאים? יש שטענו, שאחד מאבותיו של מתתיהו נקרא חשמונאי. אחרים סברו, שהשם חשמונאי מקורו מהיישוב חשמן שבנגב, ששם גרו אבותיו של חשמונאי. בדומה לכך מופיע בפסוק בתהלים 'חשמיים', וכוונת הפסוק לשם של מדינה.

³ אמנם עדיין קשה, שהרי שמואל אמר לשאול, שאם הוא היה מקשיב לדבריו, הוא היה מולך לעולם, וקשה על הרמב"ן! הרמב"ן תירץ, ששאלו יכלו לשלוט על חלק מהשבטים, ועל אף שמקודם ראינו שהרמב"ן מבקר את מלכות החשמונאים למרות שהם שלטו רק על חלק מעם ישראל, תירץ **הרב גורן** (תורת המועדים), שבגלל שבכל זאת הקב"ה המליך את שאול, אם הוא היה מתנהג כראוי הוא היה זוכה למלוך על חלק מהשבטים.

⁴ מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לשים את הדף במקומך? מוזמן: tora2338@gmail.com